

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

DVOJEZIČNA OSNOVNA ŠOLA II LENDA
II.SZ. LENDVAI KÉTNyelVű ÁLTALÁNOS ISKOLA
Ulica Sv. Štefana 21, 9220 Lendava
<http://www.dos2-lendava.si/>

RAZVIJANJE ODGOVORNOSTI PRI UČENCIH S POSEBNIMI POTREBAMI

Vodja inovacijskega projekta: Valentina Zdravec, prof. (valentinalebar@gmail.com)

Sodelavci: Valerija Horvat, prof. (valerija.horvat1@gmail.com), Spomenka Juretič, uni. dipl. soc. del. (spomenka.juretic@guest.arnes.si), Roberta Turk, dipl. vzg. (roberta.turk@gmail.com)

Konzulent: mag. Leonida Novak, Zavod RS za šolstvo

Povzetek:

Prispevek prikazuje razvijanje odgovornosti, samopodobe samozastavljanja ciljev pri učencih s posebnimi potrebami. Slednji so skozi inovacijski projekt, ki je potekal v šolskih letih 2012/2013, 2013/2014 in 2014/2015, predstavljeni kot vedoželjni, iskalci znanja, pozitivnih socialnih izkušenj, a hkrati ranljivi in potrebni vodenja. V svetu pogosto naletimo na mišljenje, da so otroci s posebnimi potrebami tisti, ki so popolnoma odvisni, nesamostojni, dosegajo nižje uspehe, imajo nižje sposobnosti ipd. Izpostavljajo se zgoj njihova šibka področja. Učenci s posebnimi potrebami za sodelovanje pri pouku potrebujejo veliko motivacije in individualni pristop. Njihova samopodoba je nizka, imajo težave z izražanjem čustev in posledično tudi z vedenjem.

S projektom smo želeli okrepiti njihova močna področja, dvigniti njihovo samopodobo in rezultate učenja. Vizija naše šole se namreč glasi: Učence z znanjem in odgovornostjo, skupaj s starši učimo in vzgajamo za življenje. Učence smo navajali na samostojno učenje in sprejemanje odgovornosti za svoja dejanja, dosežke. Hkrati pa smo jih nenehno spremljali z opazovanjem, zapisi le-teh, predvsem pa s pogovorom, ki je predstavljal našo primarno metodo.. Svoja opažanja smo si pogosto izmenjali, predlagali primere dobre prakse in jih na koncu zbrali v tabeli z naslovom Metode in strategije za razvijanje odgovornosti in spremljanje napredka.

Ključne besede: učenci s posebnimi potrebami, odgovornost, formatvino spremljanje

Abstract:

This article describes the development of responsibility, self-image and goal setting by pupils with special needs. Through an innovative project which has been held in the school years 2012/2013, 2013/2014 and 2014/2015 they are shown as eager to learn and as seekers of knowledge and positive social experience, but also as vulnerable and in need of guidance. In the world we often come across the idea that children with special needs are those who are completely dependent, are achieving lower performance, have lower skills etc. Only their weak points are highlighted. Pupils with special needs need a lot of motivation and individual approach to participate in the classroom. Their self-image is low, they have difficulty expressing emotions and consequently with their behaviour.

The project is aimed to enhance their strong areas, to raise their self-image and learning outcomes. The vision of our school is: Pupils together with their parents are taught and raised for life with knowledge and responsibility. Pupils have been accustomed to independent learning and to take responsibility for their actions and achievements. At the same time we constantly have monitored them by observing them, recording them and especially by talking to them, which has represented our primary method. We often have shared our observations, have suggested examples of good practice and have collected them into the table entitled Methods and strategies for developing responsibility and monitoring progress.

Keywords: pupils with special needs, responsibility, formative assessment

1. Problemsko stanje

Učenci s posebnimi potrebami za sodelovanje pri pouku potrebujejo veliko motivacije in individualni pristop. Njihova samopodoba je nizka, imajo težave z izražanjem čustev in posledično tudi z vedenjem. S projektom smo želeli okrepiti njihova močna področja, dvigniti njihovo samopodobo in rezultate učenja. Vizija naše šole se namreč glasi: Učence z znanjem in odgovornostjo, skupaj s starši učimo in vzgajamo za življenje. Učence smo navajali na samostojno učenje in sprejemanje odgovornosti za svoja dejanja, dosežke.

Naš osnovni cilj je bil tako v prvi vrsti se opolnomočiti sami, kot strokovni delavci, nato pa za delo, prevzemanje odgovornosti za njega, opolnomočiti še učence.

Pri iskanju najbolj ustreznih oblik in metod dela z otroki s posebnimi potrebami so nam bila v pomoč nekatera teoretična izhodišča. Predvsem smo izhajali iz posebnih potreb učencev oziroma motenj v duševnem razvoju. Branka Jurišič pravi: »Ljudje z motnjami v duševnem razvoju so drugim ljudem bolj podobni, kot pa se od njih razlikujejo. Imajo želje, prijatelje, interese in težave. V predšolskem obdobju jih večina hodi v vrtec, pozneje v šolo in po dokončanem šolanju se zaposlijo. Včasih so njihove potrebe vzgoje, izobraževanja in dela drugačne, posebne. Zato tudi sodijo v skupino oseb s posebnimi potrebami.« (Osnovne značilnosti oseb s posebnimi potrebami, ki imajo motnje v duševnem razvoju.)

Učenci, kasneje ljudje s posebnimi potrebami, predvsem skupina z motnjami v duševnem razvoju, so lahko v življenju prikrajšani za mnogo stvari. Zaradi intelektualnih primanjkljajev in nižjih sposobnosti adaptivnega vedenja jih širša skupnost, družba pogosto ne jemlje kot sebi enakih. Zato je toliko bolj pomembno, da jih v času izobraževanja ali usposabljanja/učenja za življenje in delo opolnomočimo, opremimo s strategijami reševanja težav, predvsem pa vplivamo na njihovo samopodobo, samoiniciativnost v zastavljanju ciljev in jih pripravimo na odgovorno življenje. Pri tem pa moramo sodelovati tako učenci, strokovni delavci in starši. Slednji so temelj, na katerem gradimo.

Ker pa učenci s posebnimi potrebami, predvsem učenci z motnjami v duševnem razvoju delujejo večinoma na konkretnem nivoju, potrebujejo drugačne metode in oblike dela, s pomočjo katerih lahko dosežejo zastavljen cilj, a po drugi poti, kot mogoče vrstniki. Zelo pomembna je sprotna povratna informacija in predlog za delo naprej. Učenca je potrebno spremljati, opogumljati, mu vplivati zavest, da zmore. Sprotna povratna informacija in spremljanje učenca sta del t. i. formativnega spremljanja, ki smo se ga posluževali v projektu. Pri učencih s posebnimi potrebami, predvsem pri učencih z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju je povratna informacija tudi mimika obraza, določena kretnja, socialni odziv. S pozitivno povratno informacijo se prične ojačevanje.

Formativno spremljanje procesa učenja je našemu šolskemu prostoru že dobro poznano. Opredelimo ga lahko kot pedagoški dialog, v katerem učitelj in učenec soglasno spremljata, kontrolirata in usmerjata razvoj učenja posameznika. Cilj je izboljšanje učnega učinka v procesu učenja in čim bolj realna in korektna končna ocena oz. vrednotenje naučenega (Komljanc, 2008).

Formativno spremljanje procesa učenja pomeni bolj izostreno spremljanje slehernega učenca ob pomoči in povratni informaciji učitelja za doseganje optimalnega rezultata učenca, primernega njegovim realnim zmožnostim (Bat, 2012).

Diagnoza predznanja in razvoja znanja je temeljna prvina formativnega spremljanja oziroma je ena izmed njegovih oblik.

Temeljna načela formativnega spremljanja znanja Natalija Komljanc (2008) strne v naslednjih načelih:

1. Diagnostika predznanja (šibkih in močnih področij).
2. Zagotavljanje stika med učnimi stopnjami z navodili za izboljšanje znanja.
3. Zagotavljanje aktualne povratne informacije.

Komljanc Natalija, (2008) navaja, da formativno spremljanje omogoča:

- sprotno spremljanje učenčevega napredka,
- učencu pridobitev kakovostne povratne informacije in nasvet o izboljšanju znanja,
- celostno spremljanje učenca,
- učencu celovit vpogled v učenje in znanje,
- pravočasno odkrivanje vrzeli, nedela,
- izboljšanje odnosov (uvaja notranjo kontrolo, uči samokritičnosti, samoevalvacije, postavlja nova merila za uspeh),
- možnost učenčevega lastnega vplivanja na svoje znanje in uspešnost, ni več zunanje usmerjevalca, ocenjevalca.

Pri spremljanju učenca in navajanju na lastno zastavljanje ciljev, spremljanje le-teh nam je bil kot glavna metoda pogovor, učni pogovor. Le ta je definiran kot razgovor med učiteljem in učencem pri pouku. Uporabljamo ga lahko v vseh etapah vzgojno izobraževalnega dela. Z učnim pogovorom lahko kombiniramo še druge metode. Metoda je primerna predvsem takrat, ko lahko o določeni stvari pri učencih že ugotovimo neko predznanje (Kramar, 2009).

Cilji učnega pogovora po Resnik Planinc 2012 so:

- razumevanje informacij,
- pridobivanje novega znanja,
- samostojno razvijanje in poglobljanje vsebine, razumevanja,
- navezovanje na lastne izkušnje, druge vsebine.

Ob vsem tem pa učenci razvijajo tudi spoznavne sposobnosti, osebnostne lastnosti, socialne kompetence. Učni pogovor pa mora biti tudi komunikacijsko, jezikovno ustrezen in jasno strukturiran. Le tako bodo cilji doseženi. Pomemben sestavni del razgovora so tudi dialoške spodbude, med katere štejemo učiteljeve ukrepe, posege v razgovor, s katerimi učence spodbuja, usmerja in jim daje namige za oblikovanje odgovora (Kramar, 2009).

Učni pogovor je zelo dobrodošla metoda pri formativnem spremljanju znanja učenca. Predvsem je pogovor dobrodošel pri učencih s posebnimi potrebami, saj je za marsikaterega izmed njih najlažja metoda komunikacije. Seveda pa se ravno pri tem pri učencih s posebnimi potrebami pojavljajo tudi težave. Ne obvladajo maternega jezika, imajo slabši besedni zaklad, prisotna je dvojezičnost idr. Tako je učni pogovor pri teh učencih dobrodošel tudi zato, saj z njim krepimo njihove komunikacijske spretnosti. Omogoča spremljanje učenca, vodenje, bodrenje, spodbujanje, ugotavljanje predznanja, nudenje povratne informacije.

S tem, ko smo učence spremljali, ugotavljali njihovo predznanje, močna področja in jim pomagali pri zastavljanju in evalviranju lastnih ciljev in dosežkov, smo jih navajali na odgovornost pri sprejemanju odločitev, odgovornost za svoje dosežke.

1. 1 Cilji projekta

Cilj projekta: Pri učencih razvijati sposobnost zastavljanja lastnih/individualnih ciljev ter spremljanja le-teh.

Raziskovalno vprašanje: Kako z izboljšanjem učnega pogovora z učenci doseči boljše sodelovanje otrok pri pouku.

2. Potek dela in obdelava podatkov

V vzorec so bili vključeni vsi učenci šole, to so učenci z lažjimi, zmernimi, težjimi in težkimi motnjami v duševnem razvoju. Nekateri imajo kombinacijo več motenj. Na začetku izvajanja projekta smo izbirali le določene učence, dokler nismo uvedli dejavnosti, ki so potekale na ravni celotne šole.

Ker smo projekt izvajali v različnih oddelkih, smo se posluževali različnih metod dela. Najbolj pogosto smo uporabili prav pogovor, ki smo ga že na začetku izpostavili kot našo ključno metodo. Cilj te metode je bil, da učenci sami izrazijo svoje želje, potrebe in si na podlagi tega sami zastavijo cilje, ki bi jih radi dosegli. Te cilje smo skupaj z učencem zapisali in na koncu njihovo uresničitev z učencem tudi preverili.

Ker pa pogovor za zunanje opazovalce, ki v našo šolo niso neposredno vpeti, ne bi pokazal zelenih rezultatov, smo uporabili tudi metodo fotografije in videoposnetka. Predvsem v posebnem programu, kjer je napredek počasnejši in ga lahko opaziš zgolj v daljšem časovnem obdobju, je bil posnetek toliko bolj relevanten.

Podatke smo ob govorilnih urah, neformalnih srečanjih, sestankih strokovnih skupin predstavili tudi staršem. S potekom našega dela so bili seznanjeni tudi ostali delavci šole. V mesecu juniju pa smo projekt že drugič predstavili tudi na mednarodnem nivoju, na Centru za odgoj i obrazovanje Čakovec.

3. Ugotovitve in spoznanja ter širjenje novosti

Inovacijski projekt Razvijanje odgovornosti pri učencih s posebnimi potrebami je postal nepogrešljiv "dokument" naše šole. Je namreč sredstvo za uresničitev vizije šole. Aktivnosti projekta so se sprva dokumentirale s študijami primera, nato pa počasi prešle na večje skupine otrok. Sedaj so aktivnosti inovacijskega projekta prepletene z aktivnostmi, ki jih predvidevata Razvojni načrt in Vzgojni načrt šole. Projekt je prav tako vpet v projekt Zdravje in Pravila šolskega reda. Vsebine projekta so del Letnega delovnega načrta šole. Trdimo lahko, da se je s projektom spremenil izvedbeni kurikulum naše šole.

Skozi izvajanje tega projekta smo strokovni delavci veliko pridobili, predvsem pa nam je v zadovoljstvo podatek, da se je izboljšalo sodelovanje s starši, starši prihajajo v šolo in so z našim delom zadovoljni.

S projektom se je pričela tudi prireditev Mi zmoremo, ki je vsako leto tradicija in vrhunec dogajanja na naši šoli in šolo dobro predstavi tudi v širšem okolju. Učenci imajo priložnost pokazati, kaj so njihova močna področja in česa vse so se naučili. Začeli so se zavedati svojih zmožnosti in tega, da lahko sami regulirajo svoja čustva, ki imajo veliko vlogo pri izkazovanju močnih področij. Prireditev je odlično sprejeta tudi s strani staršev, ki dodajo tudi svoj prispevek.

Metode in oblike dela, ki so se zvrstile skozi izvajanje projekta, smo zbrali v tabeli z naslovom Metode in strategije za razvijanje odgovornosti in spremljanje napredka.

Projekt je preko različnih metod in oblik dela potekal na celotni ravni šole. Predvsem so za izpostavitvi Prstan zaupanja, Povejmo si, Dobro jutro krog, Semafor čustev, Starši staršem, Mi zmoremo. Te oblike dela so veliko doprinesle k odgovornosti staršev, učiteljev in učencev. Podobni načini dela bi se lahko uporabili tudi na drugačni populaciji otrok. Dragocena bi bila tudi izkušnja izmenjave teh metod z drugimi šolami, ki izvajajo prilagojeni program vzgoje in izobraževanja z nižjim izobrazbenim standardom in posebni program. Zagotovo pa so postali vodilni načini dela našega zavoda in bodo to tudi v prihodnje. Tesno so povezali namreč tri glavne "akterje" v vzgojno izobraževalnem procesu, starše, učitelje in učence.

4. Tehnike in načini dela

Tabela 1: Metode in strategije za razvijanje odgovornosti in spremljanje napredka

POIMENOVANJE	Kako smo jo izvajali? Natančen opis.	Cilji, ki smo jih dosegali?	Kako smo vedeli, da učinkuje?	Ciljna skupina – s kom smo jo izvajali?
VŽN	- pred obravnavo nove učne snovi smo preverili, kaj o tej snovi že znamo (V), načrtovali, kaj želimo znati (Ž) in na koncu pogledali, kaj smo se naučili (N)	- interes za učenje, vedoželjnost, samozastavljanje ciljev	novi znanje v razdelku, kaj smo se naučili (N)	vsi učenci, prilagojeno
Moj dodatni zvezek	- pred začetkom vstopa v novi učni sklop pri družboslovju smo učencem pripravili snopič, ki je vseboval cilje ter standarde znanja tega sklopa, željeno oceno in doseženo oceno ob končnem ocenjevanju; prvo uro so	- sprotno učenje, odgovornost za dobljeno oceno	interes pri učencih izboljšanje ocen	NIS, pouk pri družboslovju

	<p>pregledali cilje in dopisali, kaj že okrog obravnavanega cilja vedo; nato so sprti po vsaki učni uri vpisovali, dopolnjevali vsebine, ki so bile povezane z določenim ciljem oz. standardom znanja; ti snopiči so bili prilagojeni posamezniku (učenec, ki je imel težave z grafomotoriko, je imel večji prostor, črtne omejitve ...), 1x tedensko smo potem preverili, če so omenjene cilje usvojili (+, +/-, -) in dopolnili s tem, kaj se mora še naučiti, da bo cilj usvojil v celoti oz. ob ocenjevanju dobil želeno oceno.</p>			
Dnevnik domačih nalog	<p>- nastavili smo dnevnik, kamor so po dnevih vpisovali vse naloge, obveznosti vseh predmetov in so jih imeli tako zbrane na enem mestu</p>	<p>- odgovornost do opravljanja domačega dela</p>	<p>opravljanje domačih nalog</p>	<p>NIS</p>

<p>Opomniki</p>	<p>- ko so imeli domačo nalogo, so si na svoj predmet, ki so ga zagotovo doma vzeli v roke nalepili barvni listek, ki jih je opomnil, da morajo nekaj narediti oz. da ne smejo nečesa pozabiti</p>	<p>- odgovornost do opravljanja domačega dela</p>	<p>opravljanje domačih nalog</p>	<p>NIS, slovenščina</p>
<p>Delo z listki</p>	<p>- obliko uradnih besedil smo utrjevali s pomočjo listkov, ki so jih zlagali na ustrezno mesto na papirju, tako so utrdili obliko, pozneje pa so te liste dopolnili s sestavinami oz. vsebinami ter na ta način usvojili npr. kje se zapiše nagovor, kje naslov pošiljatelja</p>	<p>- višja učna uspešnost in zapomnitev</p>	<p>usvojena oblika besedila in uporaba le-te</p>	<p>NIS, slovenščina</p>
<p>Trak/daljica znanja</p>	<p>- trak znanja nam je služil za utrjevanje pravopisa, velike in male začetnice, krajšav ... -vsak dan smo zapisali deset besed. - zapis je učiteljica</p>	<p>- lastno vrednotenje - boljši rezultati</p>	<p>usvojene prvine pravopisa</p>	<p>NIS, slovenščina</p>

	<p>pregledala, napak ni popravljala, ampak je ob vrstici, kjer je bila napaka narisala zvezdico, kar je učencem dalo povratno informacijo, da nekaj ni v redu in jih usmerilo v iskanje napak, utemeljevanje ...</p> <p>pozneje so napake iskali učenci drug drugemu</p> <p>- ko so napako našli so utemeljili pravilen zapis</p> <p>- na linearni trak smo potem označili, koliko pravih zapisov je posameznik imel</p>			
Želim si...	<p>- učitelj vodi učenko na področju razvijanja samostojnosti skozi razgovor o tem, kaj vse bi si ona želela doseči pri svoji samostojnosti;</p> <p>- učenka si sama zastavi cilje, ti se spremljajo s posnetki, na začetku učenja dejavnosti, ki</p>	<p>- samozastavljanje ciljev in evalvacija le-teh na področju razvijanja samostojnosti</p>	<p>- posnetki začetnega, končnega in vmesnih stanj</p> <p>- samostojnejše in samoiniciativnejše opravljanje nalog na področju razvijanja samostojnosti</p>	PPVI

	si jo je učenka izbrala in na določeni točki, ko učenka dejavnost že bolj usvoji			
Izdelek po fazah	- učenci z zmernimi, težjimi, težkimi motnjami v duševnem razvoju so sodelovali pri masovni izdelavi izdelkov; vsak je delal točno določeno fazo, za katero je bil odgovoren in jo je uspešno obvladal	- odgovornost učencev pri delovnih veščinah	končni izdelek za prodajo in izboljšane ročne spretnosti učencev	PPVI
Vaja sproščanje in umirjanje	- na začetku vsake ure socialnega učenja izvedemo vajo za sproščanje in umirjanje - sedimo za mizo - pomembno je, da smo v tišini in ne motimo sošolcev - čas vaje vsako naslednjo uro podaljšujemo oziroma se za čas vaje dogovorimo skupaj na začetku ure - vsak učenec po končani vaji ovrednoti svoje	- učenci se na začetku učne ure sprostijo in umirijo - samovrednotenje učenčevega sodelovanja pri vaji za sproščanje in umirjanje	večje število vpisanih učencev v zeleno polje pod zelenega smeška	NIS

	<p>sodelovanje in vpiše svoje ime na plakat v zeleno polje pri smejočem smešku ali v rdeče polje pri žalostnem smešku</p> <ul style="list-style-type: none"> - njegov predlog potrdijo tudi ostali sošolci in učiteljici 			
Zmorem	<ul style="list-style-type: none"> - na pobudo učenke se pripravi glasbeno točko ples - učenka sama predlaga skupino, ki bo udeležena pri plesni točki, izbere glasbo, naredi načrt vaj - učitelj učenko vodi po fazah in načelih AR 	<ul style="list-style-type: none"> - pri učencih razviti veščino načrtovanja določenega dogodka po načelih AR 	<ul style="list-style-type: none"> - nastop na šolskih prireditvah 	PB
Mi zmoremo-prireditve	<ul style="list-style-type: none"> - prireditve, kjer se učenci predstavijo s svojimi močnimi področji - vodilo prireditve je zgodba, skozi njo si sledijo točke 	<ul style="list-style-type: none"> - skozi nastope krepiti pozitivno samopodobo učencev 	<ul style="list-style-type: none"> - pozitiven odziv okolice, staršev - motiviranost učencev in želja po sodelovanju 	vsi
Povejmo si	<ul style="list-style-type: none"> - jutranja dejavnost pri prvi uri pouka - v posebnem programu je to 	<ul style="list-style-type: none"> - učenci se umirijo in so pripravljeni sodelovati pri pouku 	<ul style="list-style-type: none"> - boljše sodelovanje in umirjenost učencev 	vsi

	<p>Dobro jutro krog, v nižjem izobrazbenem standardu pa Povejmo si</p> <ul style="list-style-type: none"> - prvih nekaj minut časa pri prvi šolski uri se nameni pogovoru z učenci o različnih stvareh (kaj so delali, kako se počutijo, če je kaj narobe....) 			
“Prstan zaupanja”	<ul style="list-style-type: none"> - mesečno srečanje vseh učencev in učiteljev, ki ga pripravita vodja projekta in en učenec na določeno aktualno temo - pogovor vseh o določeni temi - lahko se obeležujejo kakšni pomembni dnevi v mesecu - delo lahko poteka po metodi VŽN - lahko vključeni učenci, ki so drugače zapostavljeni in tu pridejo v ospredje 	<ul style="list-style-type: none"> - urjenje veščin načrtovanja določenega dogodka - krepitev močnih področij učencev - krepitev pozitivne samopodobe - urjenje veščin razgovora, argumentiranja 	<ul style="list-style-type: none"> - učenci so pričakovali srečanja - učenci so v skupini ali individualno povedali svoje izkušnje o določeni tematiki, ki je bila prisotna na Prstanu zaupanja 	vsi
Starši staršem	<ul style="list-style-type: none"> - skupina za samopomoč, kjer se srečujejo starši, ki ob vodenju 	<ul style="list-style-type: none"> - staršem omogočiti neformalna srečanja z možnostjo razgovora in 	<ul style="list-style-type: none"> - pozitivno ocenjeni evalvacijski vprašalniki ob koncu srečanj - želja po 	starši

	strokovnega delavca skozi razgovor iščejo odgovore na svoje dileme, vprašanja	strokovne podpore - staršem nuditi informacije, ki bi jih želeli sami izvedeti	nadaljevanju srečanj tudi v prihodnosti	
Semafor čustev	<ul style="list-style-type: none"> - mesečna evalvacija počutja - učenci vsakodnevno označujejo svoje počutje na dvostopenjski lestvici smeškov - zapišejo lahko tudi, zakaj so se tako počutili in to odložijo v posebno kuverto - ob koncu meseca sledi evalvacija s strokovnim delavcem, lahko individualno, lahko skupinsko 	<ul style="list-style-type: none"> - spremljanje počutja učencev - analiziranje opredelitev počutja učencev 	izboljšano počutje učencev (vedno več smeškov)	vsi

5. Literatura

Bat, N. (2012). Formativno spremljanje kot oblika preverjanja znanja. Diplomsko delo: Maribor, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta.

Komljanc, N. (2008). Razvoj didaktike ocenjevanja znanja. Didaktika ocenjevanja znanja. V: Razvoj didaktike na področju ocenjevanja znanja. Zbornik prispevkov. Zavod RS za šolstvo.

Kramar, M. (2009). Pouk. Nova Gorica: Educa, Melior.

Osnovne značilnosti oseb s posebnimi potrebami, ki imajo motnje v duševnem razvoju. (2012). Pridobljeno dne 16. 4. 2014 iz

<http://www.vrtec-litija.si/wp-content/uploads/2012/12/Osnovne-zna%C4%8Dilnosti-oseb-s-posebnimi-potrebami-ki-imajo-motnje-v-du%C5%A1evnem-razvoju.pdf>.

Resnik Planinc, T. *Učne oblike in učne metode.* Pridobljeno 11. 7. 2015 iz http://www.cpi.si/files/cpi/userfiles/TrajnostniRazvoj/Ucne_oblike_in_ucne_metode.pdf.